

Universitatea
Ștefan cel Mare
Suceava

Facultatea de Litere și Științe ale Comunicării

**CENTRUL DE ÎNVĂȚĂMÎNT LA DISTANȚĂ ȘI FORMARE
CONTINUĂ**

**Program de studii: Limba și literatura română – O limbă și literatură
modernă (franceză/germană)**

Anul al II-lea, Sem. 3

Frazeologia limbii române

(Curs opțional)

Lector univ. dr. Monica-Geanina COCA

UNITATEA NR. 1

FRAZEOLOGIA LIMBII ROMÂNE

1.1 Introducere

Frazeologia, ca disciplină lingvistică independentă, există în puține spații lingvistice, deși celelalte semnificații ale termenului (cu excepția celei notate cu b), avînd în comun limbajul, înțeles (în sens coșerian) ca activitate la nivel istoric, universal sau individual, privilegiază, cel puțin la nivel teoretic, includerea lor într-un cadru mai larg al disciplinei.

1.2 Competențele unității de învățare

La finalul parcurgerii acestei unități de învățare, studentul va fi capabil: să cunoască statutul disciplinei în spațiul lingvistic românesc și în cel universal; b) să cunoască principalele teorii formulate despre semnificațiile termenilor; c) să cunoască accepțiunile termenului.

Durata de parcurgere a unității de învățare este de 2 ore.

1.3.Repere teoretice

Ca disciplină lingvistică independentă *frazeologia* există de puțină vreme, începuturile acestei direcții de cercetare regăsindu-se în anii cincizeci ai secolului trecut în lucrările lui V.V. Vinogradov. Nu există, după știința noastră, un studiu teoretic amplu dedicat frazeologiei. În spațiul lingvistic românesc, frazeologia este considerată de Hristea, *Sinteze*, p. 140, „un compartiment lingvistic deosebit de vocabular și, mai ales, de sintaxă [...] o disciplină lingvistică relativ independentă, care nu poate avea alt nume decît obiectul ei de investigație”; de Zugun, *Lexicologia*, p. 10, „o ramură a lexicologiei care combină lexicologia cu gramatica și istoriologia și are „cele mai mari șanse să devină disciplină independentă” sau, după DSL, p. 224, „o disciplină lingvistică în curs de constituire, care se ocupă cu studiul unităților frazeologice dintr-o limbă sau un grup de limbi”.

Rezervele enunțate mai sus privind statutul disciplinei rezultă mai ales din cauza obiectului de studiu, care, prin pluralitatea posibilităților de interpretare și clasificare, care, potrivit principiului obiectivității limbajului, numit de Coșeriu (*Principii*, p. 12), „numai toate împreună ne pot ajuta [...] ne pot reda obiectul în totalitatea sa, așa cum se prezintă el pentru cunoașterea intuitivă”, au favorizat considerarea, în mod justificat, a frazeologiei, de

către Dimitriu, *Tratat*, p. 47, ca un domeniu de frontieră, situat, de obicei, în preajma altor științe¹. Interpretate ca elemente lexicale simple, caracterizate prin înțeles unitar și având valoarea unui lexem, *unitățile frazeologice* au fost înglobate lexicului și discutate în cadrul lexicologiei. Ca argument suplimentar pentru această încadrare a fost evidențiată de către Hristea, *Contribuții*, p. 588, posibilitatea stabilirii pentru îmbinarea stabilă, ca și pentru cuvânt, a originii, fapt ce se constituie într-un „indiciu că frazeologia se apropie mai mult de lexicologie decât de sintaxă”, care urmărește realizarea relațiilor sintactice de diferite naturi, pe axa sintagmatică. Prin raportare la capacitatea de a diferenția, în urma analizei unităților frazeologice, stilurile și variantele funcționale ale unei limbi, frazeologia a fost apropiată de Hristea, *Sinteze*, p. 134, de stilistica funcțională.

Complexitatea aspectelor, ireductibile la soluții unice și definitive, a impus introducerea unor delimitări teoretice și în ceea ce privește denumirea disciplinei. Interpretate ca „moneme” ce funcționează după anumite reguli gramaticale, care se concretizează în îmbinări „date/pre-formate” de moneme, reprezentate în vorbire într-un „tot”, frazeologismele au fost delimitate de către Harald Bürger², după criteriul idiomaticității, de *idiomuri*, iar această perspectivă a condus la înțelegerea *frazeologiei* „în sens larg” (definită prin stabilitate și polilexicalitate) și „în sens restrâns” (având drept caracteristică componenta idiomatică). De altfel, din perspectiva acestui ultim criteriu enunțat, denumirea de *frazeologie* este puternic concurată de *idiomatică*, mai ales în spațiul lingvistic german și cel englez, unde se întrebuințează, după Gertrud Gréciano³, cu accepția de „știință ce studiază expresiile idiomatice sau idiomul”.

Discuțiile de lungă durată în legătură cu perspectiva de cercetare a frazeologismelor au favorizat, mai ales printr-o interpretare din punctul de vedere al antropologiei culturale, conceperea duală a frazeologiei: Ioana Boroianu, *Unitate frazeologică I*, p. 27, distinge o *frazeologie lingvistică*, înțeleasă ca „mijloc de expresie a unei colectivități”, și o *frazeologie literară*, în care sînt incluse „aforisme, vorbe de spirit, îmbinări de cuvinte etc., aparținînd unor scriitori, oameni de seamă etc. și care au caracter accidental”.

¹ Autorul nota, *loc. cit.*, că obiectul de studiu al îmbinărilor stabile este „prin excelență al sintaxei, al lexicologiei și al stilisticii”.

² *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen* [= Grundlagen der Germanistik, 36] Berlin, Erich Schmidt, 1998, apud Casia Zaharia, *Expresii*, p. 45.

³ *Das hintergründige Idiom. Über die Implikatur als theoretischen Erklärungsansatz für den Idiomgebrauch*, în Wimmer, Rainer/Berens, Franz-Josef (eds.), *Wortbildung und Phraseologie*, Tübingen, Gunther Narr, 1997, p. 45-64.

O abordare ce antrenează o viziune mai largă asupra disciplinei a fost propusă de N.A. Ianko-Trinickaia⁴. Conceput ca denumire generală pentru orice abatere de la regulile de „integrare” a unităților purtătoare de sens într-o unitate mai complexă”, termenul a suferit o extensie, în sensul că se pornește de la cuvânt și se ajunge pînă la nivelul textului, ceea ce ar justifica existența frazeologismelor la toate nivelurile limbii, perspectivă ce antrenează toate componentele limbii, considerată de specialiști ca neconvenabilă din cauza lipsei unei diferențieri clare între proprietățile limbii și mecanismele de producere și receptare⁵.

Fundamentarea teoretică a disciplinei este indisolubil legată de obiectul de studiu al acesteia, interpretat și numit diferit (vezi *infra*) în funcție de criteriul aplicat, de specificul fiecărei limbi, dar și de valoarea surselor, considerate de Eminescu „adevărata bogăție” a unei limbi⁶. Impusă din necesitatea unei cercetări obiective, analiza surselor ar putea porni, după Hristea, *Contribuții*, p. 587-598, de la urmărirea provenienței acestora: „externă, prin împrumuturi din alte limbi și calchiere după modele străine, și internă, create în interiorul unei limbi din material preexistent”. Acestor două căi de îmbogățire frazeologică i s-ar putea adăuga, în opinia noastră, în sincronie, și *discursul repetat*, ca strategie de reflectare ce valorifică atît sursa externă cît și cea internă.

Urmărind, în diacronie, problema împrumuturilor frazeologice în limba română, din perspectiva limbii din care au fost preluate, se poate constata că această chestiune a antrenat discutarea altor aspecte, de exemplu adaptarea lor la specificul limbii (române), frecvența la nivelul vorbirii. Aceste investigații au favorizat exprimarea unei noi opțiuni terminologice, impuse de analiza materialului lingvistic: Hristea, *Contribuții*, p. 593, apoi Sala, *Enciclopedia*, p. 224, discută despre familie *frazeologică* „totalitatea unităților frazeologice (de proveniență internă sau externă) care au cel puțin un element component”, *statistică frazeologică*, *sinonimie frazeologică*, *derivare frazeologică*, iar Zugun, *Lexicologia*, p. 34, analizează relațiile semantice de sinonimie, polisemie, omonimie, antonimie și alte fenomene frazeologice prezente în stilul publicistic.

Eterogenitatea opiniilor exprimate în cadrul demersului teoretic, privitoare la descrierea criteriilor de definire și clasificare a frazeologismelor, de delimitare a acestora în raport cu alte unități (cuvânt, sintagmă, cuvânt compus, proverb), operații care implică și stabilirea locului *frazeologiei* în lingvistică, este într-o măsură estompată de aspectul

⁴ Zur Phraseologizität sprachlicher Einheiten verschiedener Sprachebenen, în Jaksche, Harald/ Sialm, Ambros/ Burger, Harald, *Reader zur sowjetischen Phraseologie*, Berlin; New Work, Walter de Gruyter & Co., p. 25, apud Zaharia, *Expresii*, p. 24.

⁵ Vezi Zaharia, *loc. cit.*

⁶ „acele tiparuri neschimbate cari se formează în curs de mii de ani și dau fiecărei limbi o fizionomie proprie” (*Opere*, IX, București, 1980, p. 487).

practic, ce primează și se concretizează în studii contrastive, dicționare frazeologice, bilingve sau plurilingve.

Valorificarea rezultatelor cercetării lingvistice relevă avantajele studierii acestui domeniu, care poate indica gradul de expresivitate al unei limbi și ne pune, după Hristea, *Frazeologia*, p. 5, „în contact cu istoria, cultura, civilizația unui popor într-o măsură incomparabil mai mare decât o face studiul foneticii și al structurii gramaticale”, iar aceste rezultate se pot constitui în premise pentru studii ulterioare.

Test de autoevaluare

1. Definiți obiectul de studiu al frazeologiei în spațiul lingvistic european.
2. Numiți câteva opinii formulate de specialiști români și străini în legătură cu obiectul de studiu al disciplinei și cu statutul acesteia.
3. Menționați care este legătura dintre această disciplină și alte discipline lingvistice.

Unitatea de învățare 2

Concepte cu care operează frazeologia

Cuprins

1.1. Introducere.....	
1.2. Competențele unității de învățare.....	
1.3. Repere teoretice	
Test de autoevaluare.....	
Bibliografie minimală.....	

1.1. Introducere

Inventarul denumirilor aferente frazeologiei a cunoscut, în timp, o mare diversitate, motivată de eterogenitatea criteriilor aplicate, generatoare de terminologie și de exigențele impuse de cercetători în formularea unor termeni cât mai preciși și mai expresivi.

Structurile lingvistice identificate în teoria limbii sub denumirea de *frazeologisme* au fost cercetate de numeroși și importanți lingviști români, ale căror contribuții terminologice notabile le vom semnală în continuare, respectând ordinea cronologică: *asociație metaforică*, *element metaforic*, *expresiune metaforică* (Șăineanu, *Semasiologia*), *idiotism* (Philippide, *Principii*; Șăineanu, *Influența orientală*; Iordan, *Stilistica*); *locuțiune*, *paremiologie*, *proverbe*, *zicători* (Șăineanu, *Influența orientală*); *expresie*, *expresie perifrastică*, *locuțiune*, *unitate frazeologică* (Pușcariu, *Limba română*); *ansamblu frazeologic*, *expresie*, *locuțiune*, *unitate frazeologică* (Dimitrescu, *Locuțiunile*); *îmbinare de cuvinte indivizibile* (Gheorghe Dragomirescu⁷), *expresie figurată* (Elena Slave⁸), *grup sintactic stabil* (Finuța Asan/Fulvia Ciobanu⁹); *unitate frazeologică* (Ioana Boroianu¹⁰, Gheorghe Constantinescu-Dobridor¹¹); *izolare* (Iordan, *Stilistica*; Dumistrăcel, *Lexic*); *expresie idiomatică* (Al. Andriescu¹²; Dumistrăcel, *Lexic*; Zugun, *Lexicologia*; Zaharia, *Expresii*), *clișeu* (Hristea, *Sinteze*), *îmbinare de cuvinte sudate* (Dumistrăcel, *Lexic*), *îmbinare stabilă*, *perifrază*,

⁷ Îmbinări de cuvinte indivizibile, analizabile și neanalizabile, în „Limbă și literatură”, anul VIII, p. 391-410.

⁸ Structura sintagmatică a expresiilor figurate, în „Limbă și literatură”, XI, 1966.

⁹ Cuvinte compuse și grupurile sintactice stabile, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al VI-lea, Editura Academiei RSR, București, 1967, p. 235-253.

¹⁰ Unitate frazeologică (I), p. 242-247.

¹¹ Dicționar de termeni lingvistici, București, 1998, p. 154.

¹² Stil și limbaj, Iași, 1977.

perifrază proverbială (Dimitriu, *Tratat*), *idiom* (Avădanei, *Construcții idiomatice*), *expresie frazeologică*, *locuțiune frazeologică* (DSL).

1.2. Competențele unității de învățare

La finalul parcurgerii acestei unități de învățare, studentul va fi capabil: să definească frazeologia și să cunoască principalele concepte cu care operează frazeologia; b) să fie capabil să identifice frazeologisme în diferite tipuri de discurs; c) să cunoască trăsăturile acestor structuri.

Durata de parcurgere a unității de învățare este de 2 ore.

Frazeologism

Derivat din grecescul φράσις „vorbi, mod de exprimare, expresie, text” sau din latinescul *phrasis* „expresie”, termenul *frazeologism* a rezultat din traducerea¹³, de către V.V. Vinogradov, considerat părintele frazeologiei, a conceptului numit de Charles Bally „unité phraséologique”¹⁴ întâi prin forma *frazeologhiceskaia edinița*, de la care a fost creat, apoi, cu același sens, *frazeologhizm*, termen preluat de limbile europene, unde a dobândit și alte semnificații.

Deși se situează, formal, în familia lexicală și în apropierea numelui disciplinei, constituindu-se în obiect de studiu, constatăm că termenul *frazeologism*, care, după Hristea, *Contribuții*, p. 587-598 și *Sinteze*, p. 138, tinde să se impună în lingvistica actuală, are o circulație redusă. Termenul este puternic concurat de *unitate frazeologică*, *idiom*, *expresie idiomatice*, *îmbinare stabilă de cuvinte*, *locuțiune* etc., fapt probat de polemica din literatura de specialitate și de diversele proiecții ce reflectă opțiuni în această problemă, care pot fi argumentate prin nevoia mereu simțită în orice stadiu de cercetare a limbii a unor opțiuni terminologice și conceptuale precise, definitorii în orice discurs științific.

Clasificarea frazeologismelor

- *frazeologisme propriu-zise*, clasă în care este cuprins un număr mare de constituenți: *unități frazeologice*, unde toate elementele din structură sînt metaforizate (de exemplu: *slab de înger*); *îmbinări frazeologice*, unde o componentă este metaforizată (de exemplu: *vorbe*

¹³ De către V.V. Vinogradov, considerat părintele frazeologiei, prin lucrările apărute în deceniul patru al secolului al XX-lea.

¹⁴ *Précis de stylistique*. Esquisse d'une méthode fondée sur l'étude du français moderne, Genève, 1905 (capitolul *La phraséologie*).

de duh); *expresii frazeologice*; *proverb* (de ex.: *Păcatul intră rîzînd și iese plîngînd* „greșeala este însoțită uneori de plăceri, dar urmările ei sînt neplăcute”); *expresii idiomatice*, clasă deosebită de cea a îmbinărilor stabile prin modificarea semantică a termenilor și prin „legăturile nerepetabile” (Cernișeva, apud Zaharia, *Expresii*, p. 25-26);

- *frazeologisme structurale*, compuse din minimum două cuvinte, realizate numai nivel gramatical (de ex.: *nu numai ..., ci și*);
- *frazeologisme referențiale*, ce trimit la realități concrete sau imaginare (de ex.: *de-a popa prostu* „joc de cărți”);
- *frazeologisme comunicative*, circumscrise procesului de comunicare (de ex.: *Doamne ajută!*), *frazeologisme onimice* (de ex.: *Crucea roșie*);
- *frazeologisme idiomatice* (ce cuprind „idiomuri în sens larg”, cu posibilitatea de recunoaștere în plan metaforizat a sensurilor de bază (de ex.: *tăcere mormîntală* și „idiomuri în sens restrîns”, unde recunoașterea sensurilor de bază este imposibilă (de ex.: *A-l fura pe cineva sfinții* „a adormi, a ațipi”);
- *frazeologisme direct motivate* (neidiomatice, de ex.: *a nu cunoaște moarte*), *frazeologisme parțial motivate* (de ex.: *A umbla pe la icoane* „a merge la judecată”); *frazeologisme motivate metaforic* (de ex.: *a se îmbrăca cu cămașa morții* „a-și asuma riscul suprem”); *frazeologisme nemotivate* (de ex.: *a fi în al șaptelea (nouălea) cer* „a fi extrem de bucuros”, unde *motivația* este o variabilă ce vizează gradul de înțelegere a semnificației generale din sensurile componentelor: *direct motivat* – semnificația generală rezultă din semnificația componentelor; *parțial motivate* – prin recunoașterea sensului cel puțin a unui component; *motivate metaforic* – prin identificarea semnificației literale a elementelor în cadrul unei semnificații generale figurate; *nemotivate* – prin nerecunoașterea unei semnificații generale rezultată din cumulumul semnificațiilor literale ale componentelor (Burger, apud Zaharia, *Expresii*, p. 114);
- *frazeologisme cu fuziune semantică totală*, *frazeologisme cu fuziune semantică parțială*, *frazeologisme asemănătoare cu îmbinările de cuvinte*, *cu cuvintele și cu frazele* (Gheorghe Colțun¹⁵);
- *frazeologisme complet idiomatice*, atunci cînd semnificația generală nu rezultă din semnificația literală a componentelor (de ex.: *a se uita ca mîța (pisica) în calendar* „a nu înțelege nimic”) și *frazeologisme parțial idiomatice*, atunci cînd o componentă își păstrează sensul propriu (de ex.: *A bea zeamă de clopot* „a muri”) (Fleisher, apud Zaharia, *Expresii*, p. 111).

¹⁵ *Frazeologia limbii române*, Chișinău, Editura Arc, 2000.

Trăsăturile frazeologismelor

2. Stabilitatea și unitatea semantică;
3. Posibilitatea relativă de înlocuire a cuvintelor și de preluare a rolului sintactic a acestora;
4. Semnificația generală nu corespunde cumulului semnificațiilor elementelor din structură.

Test de autoevaluare

1. Numiți câțiva specialiști care s-au ocupat de studiul frazeologismelor.
2. Care sunt principalele concepte cu care operează frazeologia? Menționați câteva denumiri propuse de lingviști români.
3. Exemplificați fiecare tip de frazeologism din tipologia prezentată.

UNITATEA NR. 3

Conceptul de *unitate frazeologică* și de *expresie*

Competențele unității de învățare

La finalul parcurgerii acestei unități de învățare, studentul va fi capabil: a) să cunoască principalele teorii formulate despre semnificațiile termenilor prezentați; b) să cunoască trăsăturile termenilor descriși; c) să ofere exemple pentru fiecare categorie descrisă.

Unitate frazeologică

Propus și întrebuințat inițial de Charles Bally, sintagma terminologică „*unité phraséologique*” desemnează un grup de cuvinte în care elementele din structură și-au pierdut înțelesurile inițiale și, prin asociere, au dobândit o singură semnificație, alta decât cea care ar rezulta din suma sensurilor componentelor. Considerate funcționale la diferite niveluri ale limbii și caracterizate prin capacitatea de substituție printr-un cuvânt, *unitățile frazeologice* au fost definite din perspectiva reflectării în vorbire a unei singure „*unité de pensée*” și li s-au atribuit, în timp, prin dezvoltarea teoriei și aplicarea altor criterii, fie semnificații suplimentare, fie altele, total diferite de cele propuse de inițiator. Nu există, în acest sens, un punct de vedere comun care să reglementeze avantajele utilizării lui, de aceea termenul a fost deseori apreciat ca ambiguu.

Delimitarea accepției conceptului a avut în vedere, în primul rând, perspectiva semantică, deschisă de Bally (numită de acesta *coeziune semantică*), privită însă divergent. Recunoscând, după N.N. Amasova¹⁶, ca indice contextul sau „contextul minimal”, *unitatea frazeologică* trebuie să dețină, după Uriel Weinreich¹⁷, cel puțin „o constituentă polisemă” sau un cuvânt cheie. În funcție de acest „*minim de context*”, N. N. Amasova¹⁸ distinge două subgrupe: *frazeme* – unități ce conțin cuvânt cheie și *idiomuri* – fără cuvânt cheie; *frazoloizii*, clasă poziționată între *îmbinările libere* (numite în DSL, p. 223, *asocieri libere*) și *idiomuri*.

Din punctul de vedere al capacității de descompunere semantică și al posibilității componentelor de a stabili legături, specialiști precum V.V. Vinogradov au identificat *unități frazeologice concreate*¹⁹, caracterizate prin imposibilitatea descompunerii

¹⁶ N.N. Amasova, *Osnovy anglijskoj frazeologii*, Leningrad, 1963, apud Zaharia, *Expresii*, p. 21-22.

¹⁷ *Probleme bei der Analyse vom Idioms*, Kiefer, Ference, Semantik und generative Grammatik, vol. al II-lea, Frankfurt am Main, Athenaum, p. 415-474.

¹⁸ N.N. Amasova, *op. cit.*

¹⁹ *Trudy Jubelejnoj Sessi LGU*, Leningrad, 1946, p. 45-69, apud Zaharia, *Expresii*, p. 20-21.

semantice și sintactice, cu o semnificație generală independentă de cea a componentelor (de ex.: *a-l vedea pe cineva sfântul* „a o păți”) și definite în opoziție cu *unitățile frazeologice*, a căror semnificație generală rezultă din sensul elementelor (de ex.: *drept ca lumînarea* „foarte drept”).

Dezvoltarea teoriei privitoare la conceptul de *unitate frazeologică* este în legătură cu diversitatea criteriilor și metodelor algoritmice propuse. De exemplu, interpretate ca unități „gata făcute” și descrise în opoziție cu îmbinările libere, *unitățile frazeologice* au fost clasificate de Thea Schippan²⁰ pe baza unor considerente de ordin formal (existența/inexistența unui grup verbal/nominal) și expresiv; Irina Cernișeva²¹ le încadrează, după criteriul logico-tematic, în cadrul frazeologismelor propriu-zise, iar G. L. Permyakov²², în urma aplicării criteriului situațional delimitează *unitățile frazeologice*, reprezentând semne pentru o noțiune, de *unitățile paremice*, semne pentru o situație.

Identificarea și descrierea coerentă a conceptului în discuție reprezintă o problemă divergent soluționată în teoria lingvistică, aceasta din cauza eterogenității criteriilor aplicate și propuse pentru interpretarea funcțională a acestuia, care nu reușește să cuprindă varietatea fenomenelor lingvistice. De aceea, în teoria și practica frazeologică, termenul în discuție a cunoscut, după Boroianu, *Unitate frazeologică* I, p. 26; Hristea, *Sinteze*, p. 138; Constantin Dominte, *Introducere în teoria lingvistică* (cf. www.unibuc.ro/eBooks/filologie/dominte/index.htm) o extensie, care a favorizat accepția lui „cu un sens general”, „preferabil, prin sfera mult mai cuprinzătoare” și includerea, sub această denumire, a unui număr considerabil de termeni: *locuțiuni, locuțiuni frazeologice, expresii, idiotisme, izolări, clișee*.

Expresie

În ciuda frecvenței utilizării termenului în teoria și practica limbii, există puține proiecții teoretice. Definirea conceptului reflectă opțiuni în problema accepțiunii și descrierii noțiunii de *expresie* mai ales prin raportare la comportamentul stilistico-funcțional al locuțiunilor (la Sextil Pușcariu, Florica Dimitrescu, Theodor Hristea, Elena Slave), și evidențiază lipsa unei distincții clare între cei doi termeni, fiind întâlnită deseori întrebuintarea alternativă a acestora, semnalată de Hristea, *Sinteze*, p. 141, cu aceeași semnificație. Pentru evitarea încadrării diferite a acelorași îmbinări stabile, Petru Zugun, *Lexicologia*, p. 28, propune întrebuintarea unui singur termen general, *expresie*, definit ca

²⁰ *Einführung in die Semasiologie*, Leipzig, Bibliographisches Institut, [1972], 1975, apud Zaharia, *Expresii*, p. 44.

²¹ *Phraseologie*, în Stepanova, M.D./Cernișeva, Irina Ivanovna (eds.), *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*, Moscova, Editura „Învățămintul Superior”, 1975, apud Zaharia, *Expresii*, p. 25-26.

²² *From Proverb to Folk-Tale*. Notes on the General Theory of Cliché. Translated from the Russian by Y.N. Filippov [= Studies in oriental Folklore and Mythology], Moskow, Nauka, [1968], 1979.

„îmbinare stabilă de cuvinte avînd, împreună, un singur sens (sensuri) și comportîndu-se ca o singură parte de vorbire, aceea în care se încadrează echivalentul lor semantic”, care trimite „atît la expresii propriu-zise cît și la locuțiuni”.

Rezultatele aplicabilității criteriilor funcțional-structural și expresiv, întîlnite în majoritatea studiilor dedicate clasificării și descrierii expresiilor, sînt de multe ori derutant argumentate, și, de aici, lipsa unui punct de vedere comun. Florica Dimitrescu, *Locuțiunile*, p. 23, consideră criteriul disocierii gramaticale irelevant pentru delimitarea expresiilor de locuțiuni, iar Elena Slave²³ apreciază acest criteriu lipsit de precizie. Astfel, criteriul funcționalității acestora la nivel morfo-sintactic, apreciat de Zugun, *Lexicologia*, p. 30 ca fiind cel mai important, a favorizat definirea, de către Ioana Boroianu, *Unitate frazeologică (II)*, p. 242-247, a expresiilor „ca grupări stabile de cuvinte care acoperă totalitatea unei propoziții”, deci cu subiect și indice de predicție și a generat următoarea încadrare tipologică²⁴:

- *expresii cu subiectul exprimat*, caracterizate prin topica subiectului, de obicei postpus predicatului (de ex.: *A-l vedea (pe cineva) sfîntul* sau *a-l lua sfîntul* „1. a o păși 2. a da peste un noroc neașteptat” (DLR X/3, MDA);
- *expresii cu subiect neexprimat*, caracterizate prin semnificație imprecisă, „foarte largă” sau cu valoare nedeterminată, atunci cînd verbul trimite la persoana a II-a singular (de ex.: [*mare*] *cît o zi de post*);
- *expresii cu variabilitate verbală*, în care recunoaștem folosirea verbului la diferite moduri și timpuri și preferința pentru anumite moduri, mai ales în cadrul expresiilor „cu propoziție subordonată” (de ex.: *a vedea moartea cu ochii* „a trece printr-o mare încercare”);
- *expresii cu valoare de propoziții*, principale sau secundare, aflate în raport de coordonare sau subordonare (de ex.: *a-și pune (băga, vîri) capul (sănătos, zdravăn, teafăr) sub Evanghelie*);
- *expresii cu valoare globală de superlativ*, caracterizate prin utilizare largă și invariabilitatea verbului (de ex.: *Parcă-i gura iadului* „adică întuneric beznă, foarte întuneric”);
- *expresii propoziții enunțiative, exclamative sau interogative* (de ex.: *cum va da Dumnezeu!*; *mai știi păcatul?*).

²³ *Structura sintagmatică a expresiilor figurate*, în „Limbă și literatură”, XI, 1966, p. 397 și urm.

²⁴ Reproducem aici clasele de expresii identificate de Ioana Boroianu, înlocuind exemplele autoarei cu altele ce conțin termeni creștini; vezi și Constanța Avădanei, *op. cit.*, p. 32-33.

Această abordare a convocat, prin aplicarea criteriului enunțat mai sus, alături de cel al posibilităților combinatorii și de comutare, puncte de vedere disonante, care au dus la identificarea, de către Coșeriu²⁵, sub numele de *expresie*, a trei clase: „texteme”, „frazeme”, „locuțiuni”, în care se cuprind: propoziții metaforice, sentințe, proverbe, wellerisme, termeni diferiți, în aparență, și nedefiniți.

Dacă perspectiva funcțională poate fi considerată coerentă în privința posibilităților concrete oferite, ce permit o clasificare în funcție de identificarea unor indici, criteriul expresivității este generator de confuzii în legătură cu alegerea unui termen teoretic adecvat, în sensul suprapunerii conceptului de expresie cu cel de expresie idiomatică, desemnând deseori aceeași realitate: îmbinare stabilă, cu lungime variabilă, în care termenii au suferit, după Coșeriu, *op. cit.*, p. 28, modificări semantice, în grade diferite, în direcția metaforizării lor sau, mai mult, termenul *expresie* este întrebuințat ca termen general pentru locuțiuni, expresii idiomatice, expresii idiomatice cu rol de propoziție²⁶.

În acest sens, în teoria și practica românească, Petru Zugun diferențiază *expresiile* de *locuțiuni* folosind criteriul expresivității și al logicii conținutului: „în măsura în care îmbinările stabile numite expresii sînt expresive și analizabile în părți de propoziție, fără ca prin această analiză să se ajungă la nonsensuri, pot fi numite expresii, însă dacă ele nu sînt expresive (sau sînt foarte puțin expresive), mai simple și mai stabile decît expresiile, și prin analiza lor semantică se ajunge la nonsensuri, pentru că includ termeni specifici sau pentru că aceasta ar duce la perceperea altui sens decît cel transmis și în care raporturile sintactice sînt suspendate, îmbinările stabile pot fi numite locuțiuni”.

Investigația realizată de Hristea, *Sinteze*, p. 142, și susținută de un bogat material faptic, este precedată de un excurs teoretic, ce surprinde opiniile exprimate de Florica Dumitrescu, *Locuțiunile*, p. 62-68, cu privire la statutul locuțiunilor și al expresiilor, apreciate de Hristea ca neconvingătoare, deoarece autoarea nu pornește „de la criterii științifice ferme și nu-și întemeiază distincția pe fapte numeroase și concludente”. În legătură cu observațiile notate de Ioana Boroianu, lingvistul consideră că, deși autoarea „a făcut cîteva precizări utile”, ajunge la concluzii nesatisfăcătoare. Amintim că Ioana Boroianu, *Unitate frazeologică (II)*, nr. 2, 1974, p. 246, definea expresiile ca „îmbinări stabile de cuvinte care acoperă totalitatea unei propoziții, care au așadar subiect (exprimat sau subiect-general, larg-subînțeles) și predicat, cu eventualele compliniri”.

²⁵ *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*. În colaborare cu Erich Braun și Gisela Kohler, [= Tübingen Beiträge zur Linguistik, 14], Tübingen, Gunter Narr, 1970, p. 29-30, apud Zaharia, *Expresii*, p. 72.

²⁶ A se vedea și DSL, p. 223.

Concluziile, deși nu definitive, la care Hristea ajunge, în legătură cu statutul locuțiunilor și expresiilor, „între care nu se pot stabili totdeauna limite precise”, a privilegiat exprimarea unei opțiuni proprii: „Ceea ce trebuie de pe acum considerat un adevăr indiscutabil ni se pare faptul că orice expresie (ca grup lexical stabil și unitar) este, prin definiție, mai mult sau mai puțin expresivă, adică generatoare de efecte stilistice”, spre deosebire de locuțiuni, caracterizate prin dispariția expresivității, sudura grupului și o cât mai puternică „împietrire” (din această perspectivă, au fost numite, cf. DSL, p. 224 și de Dimitrescu, *Locuțiunile*, p. 41, *expresii frazeologice catacretice*).

Test de autoevaluare

1. Numiți câțiva specialiști care s-au ocupat de studiul celor două concepte prezentate.
2. Care sunt principalele trăsături ale celor două concepte descrise mai sus?

UNITATEA NR. 4

Conceptele de locuțiune și de expresie idiomatică

Competențele unității de învățare

La finalul parcurgerii acestei unități de învățare, studentul va fi capabil: a) să cunoască principalele teorii formulate despre semnificațiile termenilor prezentați; b) să cunoască trăsăturile termenilor descriși; c) să ofere exemple pentru fiecare categorie descrisă.

Locuțiune

Inventarul definițiilor propuse pentru termenul de *locuțiune* (numită frazeologică de Hristea, cf. DSL, p. 223) nu este foarte bogat și evidențiază recunoașterea, ca trăsături specifice ale locuțiunilor, stabilitatea (fixitatea²⁷), unitatea sintactică și de sens: „*expression constituée par l’union de plusieurs mots formant une unité syntaxique et lexicologique*” (Pierre Guiraud, apud Zaharia, *Expresii*, p. 73); „grupul de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat care are un înțeles unitar și se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire” (*Gramatica*, p. 34); „ansamblu de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat, cu un înțeles unitar determinat, care se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire” sau „îmbinări de cuvinte cu caracter permanent, înzestrate cu o funcție gramaticală unitară” (Dimitrescu, *Locuțiunile*, p. 62); „Grupare de două sau mai multe cuvinte, unitară ca sens și care stabilește relații cu contextul ca un singur element, fie că aceste relații se realizează printr-unul din elementele ei alcătuitoare, fie că gruparea, în ansamblul ei, stabilește relații ca termen unic” (Boroianu, *Unitate frazeologică (II)*, p. 243)²⁸.

Încercarea de delimitare a locuțiunilor de alte unități lingvistice asemănătoare a relevat, prin aplicarea criteriului funcționalității la nivel morfo-sintactic și semantic, noi dificultăți, printre care, după Hristea, *Contribuții*, p. 589, faptul că „o locuțiune provine dintr-o expresie, care, în urma unei folosiri de lungă durată, s-a gramaticalizat, pierzându-și expresivitatea”, ceea ce probează încă o dată complexitatea problemelor pe care le pune definirea frazeologismelor, ireductibilă la soluții unice și definitive. Problemele vizează distincția dintre îmbinarea liberă de cuvinte și locuțiuni, a locuțiunilor de cuvintele compuse²⁹ sau expresii (frazeologice)³⁰, rezultatele acestor investigații, la care se adaugă

²⁷ Cf. *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 9.

²⁸ Pentru o taxinomie morfologică, a se vedea și Sala, *Enciclopedia*, p. 328.

²⁹ Zugun, *Lexicologia*, p. 33, propune pentru diferențierea acestora urmărirea structurii lexico-gramaticale și a utilizării lexico-funcționale; vezi și Dumitru Nica, *Locuțiunile substantivale în limba română*, în „Limba

cele realizate de Finuța Asan și Fulvia Ciobanu³¹ fiind apreciate de Hristea, *Sinteze*, p. 141, ca valoroase.

Având același comportament sintactic cu cel al locuțiunilor propriu-zise, *locuțiunile de intensitate*, numite astfel de Boroianu, *Unitate frazeologică (II)*, p. 245, apoi de Hristea, *Sinteze*, p. 146, se caracterizează prin posibilitatea fiecărui element „de a contribui în egală măsură la realizarea sensului global, care se pierde o dată cu suprimarea unuia dintre elemente” (Boroianu, *Unitate frazeologică II*, p. 243), ceea ce justifică, după Dimitrescu, *Locuțiunile*, p. 65, denumirea de „morfeme condiționate semantice”: „morfemele nu au dependență proprie, nu pot fi utilizate în limbă indiferent la orice adjectiv sau adverb, ci pot apărea numai pe lângă un anumit adjectiv sau adverb”.

Expresie idiomatice

Observarea demersului teoretic aferent definirii și caracterizării expresiilor idiomatice a evidențiat, după Zaharia, *Expresii*, p. 24, două direcții de abordare: „a) reprezentarea lexicografică a expresiilor idiomatice, clasificări (structurale, semantice și funcționale) și de evidențiere a valorilor stilistice ale expresiilor în diferite tipuri de texte; b) interesul specialiștilor cu privire la aspecte psiholingvistice, pragmatice și de contrastivitate frazeologică”.

Pluralitatea punctelor de vedere și varietatea fenomenelor, care nu favorizează, după Iordan, *Stilistica*, p. 265-304, „clasificarea după o normă lingvistică” se manifestă întâi în terminologie, care înregistrează cu acest sens (de „expresii a căror semnificație generală nu rezultă din suma semnificațiilor componentelor”, dotate cu idiomaticitate) mai mulți termeni: *idiotism (idiomatism)*, la diverși autori români³²; *idiom*, mai ales în spațiul englez și german³³; *frazeologism*, la exegeții ruși³⁴; *izolare*, la Iordan³⁵; *locuțiune*, la Hervé Curat³⁶;

română”, XII (1963), nr. 5, p. 514-526; Gheorghe Popa, *Locuțiunile în sistemul unităților nominative ale limbii române*, 2006; cf. www.cnaa.acad.md/thesis/2540.

³⁰ Cf. DSL, p. 223; Pușcariu, *Limba română*, întrebuințează alternativ, cu referire la *a făgădui marea cu sarea*, atât termenul *expresie* (p. 253) cât și *locuțiune* (p. 254).

³¹ *Cuvinte compuse și grupurile sintactice stabile*, în „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română”, vol. IV (1967), p. 235-252.

³² La Philippide, *Principii*; Hristea, *Sinteze*; Iordan, *Stilistica*.

³³ Charles Hockett, Paul Postal, Heinz Weinreich, Wallace Chafe, Adam Makkai, Hans Schemann, Bruce Fraser, dar și în cel rusec: N. N. Amasova, apud Zaharia, *Expresii*.

³⁴ Irina Ivanovna Cernișeva, *Phraseologie*, în Stepanova, M.D./Cernișeva, Irina Ivanovna (eds.), *Lexikoloder deutschen Gegenwartssprache*, Moscova, Editura „Învățământul Superior”, 1975, apud Zaharia, *Expresii*.

³⁵ *Stilistica*, p. 265-304.

³⁶ *La locution verbale en français moderne. Essai d'explication psycho-systematique*, Québec, Les presses de l'Université de Laval, 1982, apud Zaharia, *Expresii*.

unitate idiomatică, la G.L. Permyakov³⁷, *îmbinare idiomatică*, la I.A. Melciuc³⁸; *frazeolexem*, la Klaus Dieter Pilz³⁹. În încercarea de delimitare, cu precizie, a accepției termenului, recunoaștem, și pentru acest concept, dificultăți precum: trasarea unor linii clare de demarcație între expresiile idiomatiche și cele neidiomatice, traducerea lor în altă limbă⁴⁰ etc., ceea ce justifică opțiunea cercetătorilor, în cadrul demersului teoretic, mai ales pentru criteriul semantic.

Astfel, posibilitatea clasificării expresiilor pe baza idiomaticității a necesitat identificarea unor indici ce au rezultat din aplicarea unor aspecte ce pot fi integrate nivelului semantic. În cadrul acestui demers s-a pornit de la raportarea semnificației îmbinărilor libere la cea a îmbinărilor stabile, obținute, după Bruce Fraser⁴¹, în urma unui proces de „rigidizare” (împietrire). Din această perspectivă, expresiile idiomatice se situează fie pe treapta 0 (pe o scală de la 0 la 6), unde nu sînt permise nici un fel de transformări, fie sînt integrate, după Klaus Dieter Pilz, în categoria *frazeolexemelor exosememice*⁴² (neinterpretabile în sens literal, cu semnificație generală ce nu rezultă din cummul semnificațiilor componentelor).

Pornind dinspre limbă spre teoria limbii, tot prin interpretare semantică, Gertrud Gréciano⁴³ a încercat descrierea expresiilor idiomatice prin urmărirea figurativității. Din această perspectivă, expresia idiomatice este definită, în sens saussurian, ca semn polilexical „figé et figuré”, în care figurativitatea este înțeleasă ca remetaforizare a unei semnificații literale, cu funcție explicativă sau afectivă. Soluția dezambiguizării, înțeleasă în sensul invers al procesului de „opacification”, nu poate fi rezolvată, după Gréciano (*op. cit.*, p. 274), decît în cadrul contextului și al vorbitorului și, în această ordine de idei, a fost relevată dimensiunea epistemologică a expresiilor idiomatice: „expresia idiomatice rezultă

³⁷ *From Proverb to Folk-Tale. Notes on the General Theory of Cliché*. Translated from the Russian by Y.N. Filippov [= Studies in oriental Folklore and Mythology] Moskow, Nauka, Publishing House, 1979.

³⁸ *O terminach «ustojčivos» i «idiomatičnost»*, nr. 4, 1969, p. 73-80, apud Zaharia, *Expresii*, p. 23-24.

³⁹ *Zur Terminologie der Phraseologie*, în *Muttersprache*, vol. 93, 1983, p. 336-350.

⁴⁰ Vezi Dimitrescu, *Locuțiunile*, p. 63, și Hristea, *Sinteze*, p. 47; George Steiner, *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii* (traducere din engleză), Editura Univers, București, 1983; Constanța Avădanei, *op. cit.*; Ștefan Munteanu, *Paralelisme frazeologice*, în „Limba română”, nr. 6, 1988, p. 505-510; Gelu Ionescu, *Orizontul traducerii*, Editura Univers, București, 1981.

⁴¹ *Idioms within a Transformational Grammar*, în *Fundations of language*, vol. 6, SUA, 1970, p. 22-24, care înțelege prin „frozenness” posibilități cît mai reduse de transformare a îmbinărilor prin permutare, adăugare, inserare. Aplicînd aceste posibilități de înlocuire, Fraser identifică șase clase, aflate în raport de interdependență.

⁴² *loc. cit.*

⁴³ *Signification et dénotation en allemand. La sémantique des expressions idiomatiques* [=Recherches Linguistiques, 9] Paris, Librairie Klincksieck, 1983, pornește de la un corpus de 800 de expresii, excerptate din romane polițiste, psihologice, scrisori ale unor muzicieni, analiza semantică a acestora privilegiindu-i abordarea, în cadrul fenomenelor lingvistice, a chestiunii jocului idiomatice.

întotdeauna dintr-un raționament conceptual și, uneori, și simultan; ea este rezultatul unei gândiri simbolice”.

Din punctul de vedere al momentul utilizării și al apariției lor, prin raportare la aceeași funcție expresivă, căreia i se asociază, în plus, funcția de comunicare, Stelian Dumistrăcel distinge⁴⁴ două categorii:

- expresii „imaginare”, termeni ai unor comparații ireale, și se caracterizează printr-un grad ridicat de expresivitate, motivată de valoarea de figură de stil pe care au din momentul creării lor și derivată din „nonsensul asocierii elementelor sau faptelor descrise”;
- „coppii ale realității”, se referă la un fapt real, ce avea inițial „o funcție obiectivă de comunicare” și „o funcție stilistică mijlocită de o serie de factori [...] pe care îmbinările de cuvinte sudate numite expresii le descriu”, încadrându-se aici două tipuri de expresii⁴⁵: *expresii nemarcate temporal*, la care se poate stabili momentul apariției, în care figurativitatea poate fi rezultatul unui „accident” și trimit la aspecte din viața colectivității sau fac referire la meserii ori profesii; *expresii marcate temporal*, recunoscute prin prezența arhaismelor și neologismelor⁴⁶.

Preocupările pentru interpretarea expresiilor idiomatice și evidențierea comportamentului acestora pornind de la aplicarea criteriului semantic s-au manifestat și în lingvistica universală⁴⁷. Prevalându-se de sintezele formulate, Casia Zaharia⁴⁸ admite următoarele trăsături:

1. Idiomaticitate/figurativitate

- Idiomaticitate totală (nici o componentă nu poate fi înțeleasă în sens literal);
- Idiomaticitate parțială (măcar o componentă poate fi înțeleasă în sens literal);
- Ne-idiomaticitate (sau îmbinare liberă de cuvinte);

⁴⁴ *Lexic*, p. 136-137.

⁴⁵ Referindu-se la problema expresivității, Stelian Dumistrăcel, *loc. cit.*, pornește de la observațiile formulate de Al. Andriescu, *Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, Iași, VII (1956), 1, p. 63-75, autor care a propus o clasificare care „nu este exclusivistă, adică aceeași expresie ar putea fi discutată în cadrul mai multor categorii”, în „*idiotisme* care și-au pierdut o parte din valoarea afectivă inițială, prin pierderea posibilității de a funcționa ca imagini”; „*idiotisme* care s-au născut în anumite împrejurări istorice”; „*idiotisme* care de la nașterea lor și până astăzi servesc nevoile afectivității ca imagini”.

⁴⁶ Pentru aprecieri în legătură cu vechimea cuvintelor ce intră în structura frazeologismelor, vezi V. Iancu, *Limbă și rostire românească, ieri și azi*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996, p. 246; pentru conceptul de *frazeologism arhaic*, vezi Lilia Trinca, *Stabilitatea și varietatea frazeologismelor arhaice*, în *Strategii actuale în lingvistică, glotodidactică și știință literară*, vol. I, Bălți, Presa universitară bălțeană, 2004, p. 84-88 și L. Groza, *Momente ale constituirii fondului frazeologic al limbii române literare*, în „Limbă și Literatură”, București, 1993, p. 50.

⁴⁷ D.K. Pilz, *Phraseologie. Versuch einer interdisziplinären Abgrenzung, Beriffsbestimmung und Systematisierung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartssprache*, vol. I [= Göppinger Arbeiten zur Germanistik, p. 505-551], W. Fleischer, *op. cit.*, p. 34-111, apud Zaharia, *Expresii*; Gréciano, *op. cit.*, p. 258-301; Dumistrăcel, *Lexic*, p. 139-236.

⁴⁸ *op. cit.*, p. 127.

2. Stabilitate semantică

- Stabilitate prin metaforizare;
- Componente unice;
- Anomalii sintactice;

3. Lexicalizare;

4. Reproductibilitate.

Lăsînd la o parte multiplele aspecte discutabile pe care această încadrare generalizată o poate ridica, pentru a aduce în discuție noi accepții ale termenului în discuție, ne vom folosi de direcțiile enumerate mai sus. Referitor la punctul 1, s-a propus, pentru delimitarea îmbinărilor libere de cuvinte de expresii idiomatice (parțiale sau totale), raportarea la „un minim de referință”, la un context minimal, reprezentat de un cuvînt cheie⁴⁹, sau la „alegerea contextuală reciprocă”⁵⁰, această din urmă observație fiind valabilă numai pentru anumite expresii idiomatice. În această ordine de idei, *idiomul* este considerat o unitate lipsită de minim de referință, deci fără cuvînt-cheie.

Cu privire la punctul 2 reținem clasificarea expresiilor, propusă de I.A. Melciuc⁵¹ în: *îmbinări idiomatice cu stabilitate completă*, cînd o componentă a îmbinării le determină pe celelalte și *îmbinări idiomatice cu stabilitate incompletă*, iar în cadrul acestora au fost discutate:

- îmbinări idiomatice stabile ;
- îmbinări stabile ne-idiommatice;
- îmbinări idiomatice ne-stabile;
- îmbinări ne-stabile ne-idiommatice:
 - îmbinări libere⁵²;
 - îmbinări ne-libere: termeni compuși, clișee, expresii, proverbe.

Raportate la îmbinările stabile de cuvinte sau urmărite în interiorul unităților idiomatice⁵³, prin prisma nerepetabilității lor și a transformării semantice a componentelor, expresiile idiomatice au fost încadrate și discutate, de I.I. Cernișeva⁵⁴, în cadrul frazeologismelor propriu-zise sau integrate, de Iordan⁵⁵, idiotismelor ori izolărilor.

⁴⁹ N.N. Amasova, *op. cit.*, p. 222, folosește termenul *idiom*.

⁵⁰ Uriel Weinreich, *Probleme bei der Analyse vom Idioms*, în Kiefer, Ference, *Semantik und generative Grammatik*, vol. al II-lea, Frankfurt am Main, Athenaeum, 1972, p. 415-474, cf. Zaharia, *Expresii*, p. 32.

⁵¹ *op. cit.*, p. 73-80, care discută de *îmbinare idiomatice*.

⁵² Sau *alăturare liberă de cuvinte*, DSL, p. 223.

⁵³ G.L. Permyakov, *op. cit.*, p. 16.

⁵⁴ *op. cit.*, p. 43-49.

⁵⁵ *Stilistica*, p. 265-304.

Din punctul nostru de vedere, analiza în legătură cu criteriile semnalate mai sus ar permite o reevaluare, în sensul adăugării criteriul traductibilității, ce își dovedește utilitatea în cadrul delimitării expresiilor idiomatice de cele neidiomatice și care a fost interpretat din două perspective: a) a identificării, în cadrul limbii a unui „echivalent de traducere unic”⁵⁶; b) a traducerii expresiilor în altă limbă.

Din perspectivă structurală, expresiile idiomatice au fost raportate, de L. Rőhrich⁵⁷, mai ales la proverbe și, în funcție de specificul limbilor, au fost identificate diferite clase. Un model de clasificare a expresiilor idiomatice, bazat pe criteriul structural-formal a realizat, într-un studiu contrastiv română-germană, Zaharia, *Expresii*, p. 127.

Test de autoevaluare

1. Numiți câte două trăsături ale conceptelor descrise mai sus și menționați câte un exemplu pentru fiecare tipologie prezentată ;
2. Analizați comparativ conceptele prezentate, pornind de la trăsăturile menționate.

⁵⁶ La I.A. Melciuc, *echivalentul de traducere unic* desemnează cel puțin un cuvânt care trebuie să aibă corespondent intralingvistic într-o îmbinare.

⁵⁷ *op. cit.*, le distinge de cuvinte și proverbe prin forma, structura și funcția lor. Pentru funcțiile expresiilor în limbajul politic al presei a se vedea Werner Koller, *Redensarten*. Linguistische Aspekte, Vorkommensanalysen, Sprachspiel [= Germanistische Linguistik, 5], Tübingen, Gunter Narr, 1977, apud Zaharia, *Expresii*, p. 47-48.

UNITATEA NR. 5

Conceptul de îmbinare stabilă. Clișee internaționale. Alte tipuri de frazeologisme

Competențele unității de învățare

La finalul parcurgerii acestei unități de învățare, studentul va fi capabil: a) să cunoască principalele teorii formulate despre semnificațiile termenilor prezentați; b) să cunoască trăsăturile termenilor descriși; c) să ofere exemple pentru fiecare categorie descrisă.

Îmbinare stabilă

Apariția termenului a avut ca punct de plecare necesitatea stabilirii unei delimitări față de îmbinările libere⁵⁸, care sînt înțelese, de obicei, în sensul lor literal și a căror semnificație generală rezultă din suma semnificațiilor componentelor (de ex.: construcții superlative, conjuncții corelative, forme verbale analitice etc.). În lingvistica românească au fost definite, de Dimitrescu, *Locuțiunile*, p. 30, ca „asocieri de două sau mai multe cuvinte, în care fiecare element își păstrează autonomia semantică”⁵⁹.

Structurile lingvistice identificate în teoria limbii prin termenul de *îmbinare stabilă* au cunoscut, în privința inventarului terminologic, o augmentare, o dată cu dezvoltarea teoriei și a viziunii privitoare la criteriile avute în vedere: *complexe stabile de cuvinte* (Cernișeva⁶⁰), *sintagme stabile* (Annely Rothkegel⁶¹), *șabloane de tip frazeologic* (N. N. Amasova⁶²), *frasme* (Jürg Hausermann⁶³), *grup sintactic stabil* (Finuța Asan /Fulvia Ciobanu⁶⁴), *îmbinare de cuvinte indivizibilă* (Gheorghe Dragomirescu⁶⁵), *îmbinare de cuvinte sudate* (Stelian Dumistrăcel⁶⁶), *unitate lingvistică (complexă) stabilă* (GA⁶⁷).

⁵⁸ Primul lingvist care a făcut această observație a fost Charles Bally, *Traité de stylistique française* (ed. a II-a), Heideberg – Paris, vol. I (1919), p. 68.

⁵⁹ Vezi și I. Rizescu, *Observații asupra îmbinărilor de cuvinte*, în „Limba română”, XI, 1962, nr. 5, p. 514-523.

⁶⁰ I. I. Cernișeva, *loc. cit.*

⁶¹ *Phraseologie: Fenster zur Textkohärenz*, în Gertrud Gréciano (ed.), *Micro et macrolexèmes et leur figement discursif. Etudes de linguistique comparée français/allemand*, Paris, Peters Louvain, 2000.

⁶² *op. cit.*, p. 222.

⁶³ *Phraseologie. Hauptprobleme der deutschen Phraseologie auf der Basis sowjetischer Forschungsergebnisse* [=Linguistische Arbeiten, 47], Tübingen, Max Niemeyer, 1977, apud Zaharia, *Expresii*.

⁶⁴ *Cuvinte compuse și grupuri sintactice stabile*, în „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română”, vol. VI, București, Editura Academiei RSR, 1967, p. 235-253.

⁶⁵ *Îmbinări de cuvinte indivizibile, analizabile și neanalizabile*, în „Limba și literatură”, anul VIII, p. 191-410.

⁶⁶ *Lexic*, p. 133.

⁶⁷ 2005, p. 9.

Petru Zugun, *Lexicologia*, p. 29, identifică trei criterii de identificare a îmbinărilor stabile, „fără aplicabilitate absolută”: „a) pierderea capacității combinatorii a termenilor componentelor; b) cuvinte rare, neobișnuite, chiar unice; c) sens unic, diferit cel mai adesea, uneori chiar contrariant de sensurile cuvintelor alcătuitoare, însă explicabil în lingvistică”.

Pornind de la observația ce vizează posibilitatea substituirii îmbinărilor libere printr-o parte de vorbire, au fost identificate, pentru spațiul lingvistic german și românesc⁶⁸, în baza comportamentului morfologic, al reproductibilității și al posibilității de comutare, următoarele categorii de îmbinări stabile:

- îmbinări adjectivale, adverbiale și prepoziționale, pe de o parte și îmbinări verbale, nominale și pronominale, pe de altă parte, clasă ce se apropie, prin păstrarea trăsăturilor morfo-sintactice ale elementelor, de îmbinările libere;
- sintagme stabile⁶⁹ de rang unu, în care elementele constitutive nu sînt comutabile și sintagme stabile de rangul doi, cu posibilitatea comutării unui element.

Convenabilitatea aplicării criteriului sintactic este argumentată mai ales în spațiul lingvistic german⁷⁰ și cel românesc⁷¹ este susținută prin utilizarea următoarelor criterii:

- stabilitatea tematicii îmbinărilor;
- stabilitatea nivelului funcțional, ce se manifestă în specializarea anumitor tipuri de fraze la anumite valori morfologice;
- stabilitate morfologică;

și a favorizat identificarea a numeroase clase și subclase⁷².

Din perspectivă semantică, din prisma variabilității/invariabilității la nivelul contextului, îmbinările stabile au fost încadrate în clasa frazeologismelor propriu-zise și clasificate în:

- *unități frazeologice*, caracterizate prin semnificație unitară, metaforizarea componentelor;

⁶⁸ Vezi Jürg Hausermann, *op. cit.*, apud Zaharia, *Expresii*; pentru limba română, vezi Dimitriu, *Tratat*, p. 47, cu subcategorizarea *îmbinărilor stabile: perifraze propriu-zise* „prin care se comunică o informație semantică (noțiune)/gramaticală sau logică (negația) și *perifraze proverbiale* „cu structuri imuabile” și Constanța Avădanei, *op. cit.*

⁶⁹ A. Rothkegel, *op. cit.*, p. 13

⁷⁰ Idem, *op. cit.*, p. 86.

⁷¹ Vezi Constanța Avădanei, *op. cit.*, p. 34.

⁷² A. Rothkegel, *loc. cit.*, identifică patru clase de sintagme stabile: nominale, adverbiale, prepoziționale și verbale, iar în cadrul ultimei grupe stabilește nouăsprezece tipuri de bază.

- *îmbinări frazeologice*, cu metaforizarea unei semnificații;
- *expresii frazeologice, proverbe, expresii idiomatice*.

La această repartiție taxinomică s-a ajuns în urmă raportării unităților lingvistice în discuție la *îmbinările stabile de cuvinte ne-frazeologice*, în care sînt cuprinse: *îmbinările idiomatizate* (cu o componentă figurată și integrată unei anumite clase de semnificații), *formațiunile modelate* (ce permit introducerea unei componente), *unități lexicale* (caracterizate prin păstrarea sensurilor de bază ale componentelor).

Pe lângă actualizările teoretice referitoare la context la care trimit *îmbinările stabile*, raportarea la statutul semantic al componentelor (ce pot fi „semantic prezente” sau „semantic absente”) a dus la sistematizarea, de către Harald Thun⁷³, a îmbinărilor stabile în trei tipuri:

- tipul omogen I (cu componente semantic prezente) cuprinzînd îmbinări în care elementele prezintă independență semantică;
- tipul omogen II (cu componente semantic absente), în care toate elementele și-au pierdut independența semantică;
- tipul omogen III (cu componente semantic prezente și absente), în care doar o parte a îmbinării și-a păstrat independența semantică.

Formule și clișee internaționale

Denumite și interpretate diferit în fiecare limbă, formulele și clișeele internaționale, denumire preluată de la Hristea, *Sinteze*, p. 144, „au la bază legende antice (uneori biblice) sau chiar întîmplări reale, care trebuie bine cunoscute pentru a înțelege sensul și felul în care au apărut aceste frazeologisme devenite internaționale”.

Referirea la această clasă a urmărit identificarea unui indice de recunoaștere, iar acesta a fost apreciat avîndu-se în vedere structura acestor îmbinări, din care nu trebuie să lipsească, după Hristea, *loc. cit.*, „un nume propriu (de obicei de persoană)”. Alte observații au vizat cunoașterea sensului și a „genezei” acestora, dar și puterea numelor proprii de a genera clișee, ce vor funcționa în limbă, după Rodica Zafiu, *Diversitate*, p. 5, ca „veritabile repere ale actualității”. Dintre clișeele internaționale ce trimit la domeniul religios reținem:

arca lui Noe;

mărul lui Adam;

⁷³ *Probleme der Phraseologie*. Untersuchungen zur wiederholten Rede mit Beispielen aus dem Französischen, Italienischen, Spanischen und Rumänischen. Tübingen, Max Niemeyer, 1978.

turnul (lui) Babel;

sărutul lui Iuda.

Alte tipuri de frazeologisme

Lăsînd la o parte detalierea critică a argumentelor științifice, reținem, sub acest titlu, datorită interesului acordat în cadrul demersului teoretic, *perifrazele*⁷⁴, *sinapsele*, *îmbinările uzuale*, *comparațiile stereotipe*⁷⁵, *formulele uzuale de comparație*⁷⁶, *sintagmele*⁷⁷, limitîndu-ne la notarea cîtorva observații în legătură cu conceptul de *proverb*, care, deși în literatura de specialitate se apreciază că face obiectul de studiu al paremiologiei⁷⁸, poate fi încadrat, datorită recunoașterii unor mărci funcționale comune, cu celelalte unități lingvistice cuprinse sub conceptul de frazeologism (stabilitate, idiomaticitate).

Test de autoevaluare

1. Numiți câte două trăsături ale conceptelor descrise mai sus și menționați câte un exemplu pentru fiecare tipologie prezentată ;
2. Analizați comparativ conceptele prezentate, pornind de la trăsăturile menționate.
3. Numiți câțiva specialiști care s-au ocupat de studiul celor două concepte prezentate.
4. Care sunt principalele trăsături ale celor două concepte descrise mai sus?

⁷⁴ Situate „la limita dintre asocierile libere de cuvinte și unitățile frazeologice” (Boroianu, *Unitate frazeologică I*, p. 33), dar „neapărat pe o treaptă superioară îmbinărilor superioare libere” (Hristea, *Sinteze*, p. 145), perifrazele au fost definite și integrate (Hristea, *loc. cit.*) în obiectul de studiu al frazeologiei, în urma recunoașterii unor caracteristici specifice frazeologismelor: frecvență, expresivitate, repetabilitate, vechime, unitate de sens, proprietatea de a funcționa în „serii frazeologice deschise, urmînd anumite modele în limbă”; pentru Dimitriu, *Tratat*, p. 48, opțiunea pentru întrebuițarea acestei denumiri se justifică prin lipsa de specializare a termenului, *perifrază* desemnînd „un grup de cuvinte «pentru» un singur cuvînt”; pentru procedeul formării perifrazelor vezi și Dimitrescu, *Locuțiunile*, p. 123-124 („datul sufletului”), Rodica Zafiu, „România literară”, nr. 15, 20-26 aprilie 1994, an XXVII, p. 9).

⁷⁵ Discutate și de Thun, *op. cit.*, sub numele de *comparații fixe*.

⁷⁶ Încadrate de Zugun, *Lexicologia*, p. 22, în cadrul îmbinărilor stabile de cuvinte, alături de expresii, locuțiuni și îmbinări uzuale, încadrate diferit în funcție de expresivitate: locuțiunile, îmbinările uzuale și perifrazele nu cunosc valoarea expresivă, cu rol determinant în cadrul expresiilor.

⁷⁷ În legătură cu acest concept, Iordan, *Stilistica*, p. 209, atrăgea atenția că „vorbirea umană constă din *sintagme*”; pentru accepție din perspectivă sintactică, vezi Sorin Stati, *Sintagma și sistemul sintactic al limbii române*, în SCL, VIII, 1957, nr. 4, p. 43.

⁷⁸ Hristea, *Frazeologia*, p. 7, consideră că proverbele ar trebui excluse din obiectul de studiu al frazeologiei deoarece „nu sînt echivalente reale ori potențiale ale cuvintelor (cum sînt locuțiunile și expresiile) și îngreuează și mai mult operația de clasificare a unităților frazeologice și așa extrem de numeroase și de variate”.

UNITATEA NR. 6

Conceptele de proverb și de zicătoare

Competențele unității de învățare

La finalul parcurgerii acestei unități de învățare, studentul va fi capabil: a) să cunoască principalele teorii formulate despre semnificațiile termenilor prezentați; b) să cunoască trăsăturile termenilor descriși; c) să ofere exemple pentru fiecare categorie descrisă.

Proverbul

Preocupările pentru cercetarea „unităților frastice”, numite de Hristea, *Sinteze*, p. 146 și în *Contribuții*, p. 590, „clișee lingvistice” sau de Permyakov, *op. cit.*, p. 16, „paremice”, deși nu au fost o constantă a teoriei limbii, s-au materializat în studii ce au urmărit în special posibilitățile de delimitare și de clasificare față de frazeologisme. Din perspectiva structurii lingvistice și logice și din punctul de vedere al conținutului motivațional, s-a încercat, în funcție de specificul limbii, identificarea unui mecanism generator de construcții paremiologice⁷⁹, iar dezvoltarea teoriei privitoare la *proverb* a favorizat încadrarea acestor unități într-o perspectivă integratoare ce vizează mai multe niveluri ale limbii:

- unități *frazeologice/idiomatice*, semne pentru o noțiune;
- unități *paremice*, semne pentru o situație (expresii proverbiale, termeni conotativi, proverbe propriu-zise, aforisme);
- unități *supraparelice*, diferențiate de cele paremice prin cantitate (anecdote și fabule).

Respectarea acelorași criterii, adaptate însă la specificul limbii germane, care cunoaște multiple posibilități de compunere, a dus la identificarea, de către L. Röhrich⁸⁰, pe scara cuvânt/expresii idiomatice/proverbe, a unei clase, fără tradiție, cea a *pseudoproverbelor*, situată, în lipsa unui criteriu determinant, pe o poziție intermediară.

Evaluarea, din perspectiva figurativității și din punct de vedere cultural și istoric a antrenat și a avut ca rezultat stabilirea, de către F. Seiler⁸¹, pentru proverbele din limba germană, a domeniilor de proveniență: vânătoare, prinderea păsărilor, pescuitul, afacerile, banii, domeniul juridic, biserica, slujba religioasă, munca și ocupațiile, școala, mîncarea,

⁷⁹ Permyakov identifică, pentru limba rusă, în urma realizării unei tipologii, concepută dihotomic, 192 de tipuri gramaticale de proverbe și expresii proverbiale.

⁸⁰ *op. cit.*, p. 11, include în această categorie exclamațiile (de ex: Du ahnst es nicht!).

⁸¹ *op. cit.*, p. 231, stabilește domeniile pentru limba germană.

băutura, artele și științele, transportul, iar pentru limba română Iuliu Zanne⁸²: natura fizică, animalele, omul și organele sale, viața fizică, viața socială, istoria, credințele, obiceiurile, viața intelectuală și morală, filosofia.

Corelarea adecvată a perspectivei semantice cu criteriul cultural-istoric a generat și formularea unui model de clasificare, realizat pentru limba română de Iuliu Zanne, *op. cit.*, în funcție de ideea generală, iar această interpretare a condus, pentru limba română, la următoarea repartitie tipologică:

- *proverbe universale*, „cari exprimă un adevăr recunoscut ori și unde și în orice timp”;
- *proverbe particulare*, „cari se rezemă pe un adevăr constatat prin experiență, însă printr-o experiență specială și locală, la cutare și cutare popor”, clasă în care sînt incluse și zicătorile și idiotisme.

Aplicat restrictiv, din prisma posibilităților de „echivalare reală ori potențială a cuvintelor”, criteriul semantic ar duce, în opinia lui Hristea, *Sinteze*, p. 146, la ipoteza, pe care o apreciem ca neconvenabilă (vezi *supra*), a excluderii „unităților frastice” din sfera obiectului de studiu al frazeologiei.

Un alt aspect discutabil relativ la teoretizarea *proverbului* se referă la un model semiotic propus de Cezar Tabarcea, care prezintă, la nivel teoretic, un mecanism generator de proverbe, dar a cărui aplicabilitate este greu de probat⁸³.

Zicătoare

Urmărind inventarul lexical aferent termenului observăm că, din punct de vedere semantic, sînt încadrați mai mulți termeni numind aceeași realitate noțională, dintre care unii sînt „specificali”, de strictă specialitate, aparținînd metalimbajului, de exemplu *pildă*, *parimie*, *proverb*, iar alții care aparțin, prin origine, limbajului neterminologic, aceștia din urmă fiind resemantizați, cum ar fi cei au la bază verbul (a) *zice*: *zicătoare*, *zicală*, *zicere*, *zicătură*.

Pornind de la observația de mai sus, ne interesează identificarea posibilelor direcții de utilizare a termenilor *zicătoare* și *zicală*, excluzîndu-i pe ceilalți, cu întrebuintare rară,

⁸² *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povăștiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri cu un glosar româno-frances*, vol. I-X, București, Editura Librăriei Socecu & Comp.

⁸³ *Poetica proverbului*, București, Editura Minerva, 1982, p. 172-174, ca argument în favoarea *corpusului deschis* al proverbelor. Vezi și Julien Algidas Greimas, *Proverbele și dictioanele*, în *Despre sens. Eseuri semiotice*, București, 1975.

învechită, regională ori populară, sau eventuale sugestii sau referiri la nașterea formelor ori în legătură cu „puterea” lor de semnificare.

Urmărind contextele în care apar termenii, pe baza citatelor care apar în *DLR*, descoperim că varianta *zicătoare* este de factură populară, atestată prima dată în scris la Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*: „Au și ieșit mai apoi la dînsul și zicătoarea: în zilele lui Olbrecht, șleahta a pierit.”, apoi este consemnat de D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*: „Pre lesne iaste fietecui a cunoaște, precum se zice adagheul [text marginal: *zicătoare*], de pre unghe leului, adecă văzînd unghea leului, ce fiară să fie leul poți socoti”, la A. Pann, ca titlu, *Proverbe și zicători*, la C. Negruzzi, *Păcatele tinerețelor*, „Pesemne gîndești că eu nu știu zicătoarea moldovenească: «lupul părul schimbă, dar năravul ba?»”, la Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, „mai este încă și o vorbă românească: coadă lungă, minte scurtă! zicătoare nesocotită a poporului”, apoi la Caragiale, Vlahuță etc. Numeroasele atestări pornind de la *DLR* ne-au atras atenția asupra faptului că, la unii scriitori există martori ai schimbării codului, anunțînd zicătoarea; de exemplu, la Creangă, formulei *vorba ceea* îi revine rolul „de a proiecta un caz particular într-o învățătură generalizatoare, ceea ce la Creangă se și întîmplă frecvent” (cf. Ioan Holban, *Ion Creangă – spațiul memoriei*, Editura Junimea, Iași, 1984, p. 187-188, apud Dumistrăcel, *Dicționar*, p. 166).

În ceea ce privește „vecinătatea” lingvistică (Dumistrăcel, *Lexic*, p. 164) a termenului, constatăm că acesta are o întrebuintare cultă, care poate fi ilustrată prin contexte evocatoare, prima dată la Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri încît au fost ele așa de amestecate cu românii cît lucrurile, întîmplările și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pe înțeles*, „Sîngele nu se face apă, precum este zicala”, la A. Pann, *O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Alba*, „După cum e zicala: «numai ochii ca se uit»”, la Slavici, *Novele*, „Se zice că nu e sat făr’ de popă. Pesemne cine-a făcut *zicala* asta n-a știut de Sărăcenii”, la Iorga, *Pagini alese*, „În ce părți din românie n-a mers el, ca să adune comoare de cîntece, povești, snoave, zicale, cuvinte, credinți și datine ale poporului.”, Preda, *Risipitorii*, „Discutam care e originea zicalei populare, «de ce ți-e frică nu scapi»”, C. Petrescu, T. Popovici.

Remarcăm faptul că, la nivelul exegezei, nu au existat preocupări în ceea ce privește descrierea comparativă a acestora sau recunoașterea la nivelul denumirii a unor realități lingvistice deosebite, fapt dovedit de întrebuintarea arbitrară a termenilor. Trimitem, în acest sens, la incursiunea Constanței Avădanei, *Construcții idiomatice*, p. 20, unde termenul *zicală* este preferat, în precizările dedicate terminologiei, *zicătorii*, cu explicația,

valabilă pentru spațiul lingvistic român și cel englez, „îmbinări stabile de cuvinte, unanim cunoscute în spații geografice extinse”.

Test de autoevaluare

1. Numiți câte două trăsături ale conceptelor descrise mai sus și menționați câte un exemplu pentru fiecare tipologie prezentată ;
2. Numiți câțiva specialiști care s-au ocupat de studiul celor două concepte prezentate.
3. Care sunt principalele trăsături ale celor două concepte descrise mai sus?

UNITATEA NR. 7

Conceptul de discurs repetat

Competențele unității de învățare

La finalul parcurgerii acestei unități de învățare, studentul va fi capabil: a) să cunoască semnificația termenului „discurs repetat”; b) să cunoască trăsăturile acestui tip de discurs; c) să ofere exemple pentru fiecare categorie descrisă în tipologiile prezentate.

Conceptul coșerian de „discurs repetat” („wiederholte Rede”) a făcut parte din preocupările magistrului pentru argumentarea caracterului unitar al limbii, pentru care identifică și notează într-o reprezentare figurativă, avînd caracter general pentru limbă, „o serie ordonată de distincții [...] între lucruri și limbaj”, manifestate întîi la nivelul vorbirii⁸⁴.

Încadrat, cu prilejul descrierii limbii funcționale, în stadiul limbii sincronice și discutat în opoziție cu *tehnica liberă a discursului*, *discursul repetat* „cuprinde tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment lung sau scurt a ceea ce s-a spus deja”⁸⁵.

Pornind dinspre limbă spre teoria limbii, lingvistul stabilește, pe baza exemplurilor, tipologia „discursului repetat”; printre speciile menționate de autor se află: citatele – „repetarea unor fragmente de texte – literare sau altele – cunoscute ca atare”, proverbele, locuțiunile fixe, wellerismele, „expresii introduse de (sau însoțite de) unele formule și care au pretenția că se referă la o reacție verbală a cuiva într-o anumită situație”, anumite sintagme, perifrazele lexicale, formule tradiționale de comparație, cu specificarea că ultimele trei forme enunțate ar putea constitui „un compartiment autonom al competenței idiomatice”⁸⁶.

Trebuie făcută, de asemenea, observația că, din perspectiva funcționalității și răspîndirii lor, formele „discursului repetat” cunosc cîteva particularități: nu respectă „norma generală, de coerență cu cunoașterea lucrurilor și cu principiile generale ale gîndirii” și anumite „reguli de construcție”, cuvintele nu sînt comutabile „în domeniul lor specific”, de aici lipsa unei participări la opoziții funcționale actuale, cunosc corespondent funcțional în unități de „diferite niveluri ale tehnicii libere și sînt comutabile cu acestea”⁸⁷.

⁸⁴ Coșeriu, *Arhitectura*, p. 53.

⁸⁵ Coșeriu, *Limba funcțională*, p. 259.

⁸⁶ Idem. Ibidem, p. 258-262.

⁸⁷ Idem, *Deontologia*, p. 167.

Acest limbaj, „de importanță socială, culturală și politică mare”⁸⁸, dar marcat de lipsă organizațională provocată de suspendarea normelor, atrage atenția, mai ales în cadrul unui domeniu specializat al comunicării, cum este jurnalistica, asupra faptului că, deși, „aceste expresii care ni se par imposibile să fie expresii cu totul normale, aduc ceva ca informație, aduc ceva nou, spun ceva care nu e conținut în noțiunea respectivă”⁸⁹. Acest joc al constituenților urmărește stabilirea unui anumit tip de contact cu receptorul și focalizează atenția asupra mesajului, contestatar în discursul public actual, asupra funcției „reflexive”⁹⁰ care este „concentrată asupra mesajului și asupra modului în care se structurează mesajul” (a se vedea comentariul lui Coșeriu la sloganul electoral a lui Eisenhower „I like Ike”, *Limbajul poetic*, p. 147-149).

Proeminența de statut a acestor „prefabricate de vorbire” („vorgefertigte Redeabschnitte”), notate de Coșeriu, se datorează structurii lor, în care se pot regăsi forme neidentificabile (de ex.: *resta* din limba italiană, *self-made man* în discursurile italiene sau spaniole) și răspîndirea acestora, ce diferă, în funcție de specificul comunității lingvistice.

Din perspectiva construirii textului și a „regulilor «actuale», cu privire la modificarea și combinarea elementelor limbii reprezentînd *tehnica liberă a vorbirii* cu «discursul repetat»” Eugeniu Coșeriu compară discursul cu un „tablou realizat, în parte ca [un] colaj; în tablou, pe lîngă porțiuni executate cu tehnica pictorului care pictează, pot exista deopotrivă fragmente luate din alte tablouri, pictate de către alți pictori”⁹¹, și, printr-o astfel de recurgere frecventă, în materialul lingvistic utilizat, „vorbirea este ca un fel de pictură cu colaj simultan, adică, în parte, este tehnică actuală și în parte sînt bucăți de vorbire deja existente și duse, ca să zicem așa, de tradiție, în toate aceste expresii, locuțiuni fixe, în proverbe, citate ș.a.m.d.”⁹².

De la acest punct de plecare, concludente privind extrapolarea în materie de „discurs repetat” se dovedesc a fi referirile exegeților lui Coșeriu, de exemplu cele privind „modificările intenționate, conștiente și ocazionale ale enunțurilor aparținînd «discursul repetat»”, realizate de Stelian Dumistrăcel⁹³, urmărite în analiza discursului jurnalistic din

⁸⁸ Idem, Ibidem, p. 171.

⁸⁹ Idem, *Competența*, p. 34.

⁹⁰ Pentru definirea funcției relevante în limbajul publicistic, vezi Stelian Dumistrăcel, *Revenirea la fondatori: «faticul» cu referire la funcția «de apel» a limbajului*, în *Limbajul publicistic*, p. 15-30.

⁹¹ Idem, *Limba funcțională*, p. 259.

⁹² Idem, *Arhitectura*, p. 55.

⁹³ *Limbajul*, p. 130-131; pentru formularea teoriei și aplicarea metodei cf. *Transmutatio boum (și a altora)*, în „Semn”, anul VI, nr. 1-2/2003; *Cocktailuri*, în „Semn”, anul VI, nr. 3-4/2003; *Un termen de ... rușine și ocară: mioritic*, în „Dacia literară”, an XV (serie nouă), nr. 52 (1/2004), Iași, România, *O modalitate paradoxală de manifestare a apartenenței etnoculturale: modificarea «discursului repetat»*, în *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*, Iași, Editura Trinitas, 2003, p. 163 – 178; *Repeated Discourse as a Means of «Contact» and Manipulation in Journalistic Discourse*, în vol. *La*

presa românească actuală, în comparație cu discursul public reflectat de presă”, concretizate într-o tipologie a enunțurilor aparținând „discursului repetat”, și cele notate de Sofia Dima⁹⁴, în legătură cu problema *codurilor literare*, a diverselor forme de „discurs repetat” pe care acesta le cunoaște și care sînt reperabile „atît la nivel extraliterar cît și literar sub forma clișeeleor de limbă, a locuțiunilor, a locurilor comune, a reprezentărilor stereotipe, a schemelor secvențiale sau generice” (vezi și *infra*), care reprezintă o modalitate de manifestare a intertextualității.

Cu privire la tipologia EDR, de care ne vom folosi în problema tratării în mass-media a temei religiei (partea a doua a lucrării), reținem clasificarea, din perspectiva antropologiei culturale a enunțurilor ce au la bază distorsionări ale enunțului canonic, propusă de Stelian Dumistrăcel. Inițial, au fost identificate două tipuri principale: [A] enunțuri „anonime” (care sînt, la rîndul lor, de două tipuri: [A¹] populare și [A²] culte) și [B] enunțuri cu autori cunoscuți. Pentru prima categorie [A¹] pot fi deosebite două clase: [α] EDR reprezentînd „vorbia” și [β] „citatele” din literatura populară. Contextele din vorbire [α] aparțin, în principal, următoarelor categorii: [a] locuțiuni expresive; [b] expresii idiomatice; [c] parimii (zicători, proverbe); [d] formule uzuale/stereotipe de comparație. Din literatura populară [β] sînt solicitate, cu statut de EDR, următoarele categorii de enunțuri: [a] versuri propriu-zise; [b] formule stereotipe din basme; [c] „ghicitori”. Enunțurile anonime „culte” [A²] sînt reprezentate, în principal, de următoarele categorii de contexte: [a] formule din discursul religios; [b] dictoane; [c] sloganuri; [d] formule tehnice din diferite texte aparținînd stilurilor funcționale; [e] nume proprii de notorietate, categorie mai puțin importantă, inclusă aici din cauza înrudirii generale ca statut, în procesul comunicării, cu cele precedente. Enunțurile cu autori (în principiu) cunoscuți [B] sînt reprezentate de următoarele categorii: [a] titluri de opere de diverse genuri (beletristică, istorie, eseistică, opere muzicale, filme, opere de artă plastică); [b] citate propriu-zise din opere (scrise) din categoria precedentă; [c] cuvinte „celebre”, atribuite unor personalități din istorie, din cultură (literatură, filozofie, arte), din diverse domenii ale științelor și din viața publică (cf. *Limbajul publicistic*, p. 130-131).

Opțiuni, în ceea ce privește diversele forme pe care acesta le cunoaște, reperabile „atît la nivel extraliterar cît și literar” sub forma clișeeleor de limbă, a locuțiunilor, a locurilor comune, a reprezentărilor stereotipe, a schemelor secvențiale sau generice”, care constituie

langue et les parlants/Language and its Users/Limba și vorbitorii, edited by Tatiana Slama-Cazacu, București, Editura Arvin-Press, p. 217 - 237.

⁹⁴ *Lectura*, p. 190-196.

„în fapt, atât baza scriiturii cât și a lecturii” a exprimat și Sofia Dima, *loc. cit.*, în capitolul *Codurile literare*.

Sintezând criteriile și operațiile propuse de Sofia Dima, surprinse de autoare într-o reprezentare figurativă, ce permit identificarea speciilor „discursului repetat” și efectelor, ce pot fi probate parțial și de titlurile jurnalistice (subl. n.), reținem: 1) *Criteriul cantitativ*, care „ar defini recurența interdiscursivă, reiterarea unei vorbiri deja rostite, *plasarea voită sau inconștientă sub autoritatea unui discurs preexistent, dar și asigurarea perenității discursului în general*”; 2) *Criteriul calitativ*, care „sugerează *lipsa de originalitate și autenticitate*, tradiționalismul, platitudinea, banalitatea, rezultate ale uzurii, dar și cauze ale stabilității sensului”; 3) *Criteriul locului de manifestare* vizează omniprezența *discursului repetat*, adică „posibilitatea apariției la toate nivelurile (ideatic, tematic, expresiv, descriptiv etc.) și în toate domeniile de expresie și de gândire”; 4) *Criteriul istoric* privește discursul scris „fie că e vorba de o formulă, de o modalitate de textualizare sau de un stil căruia i s-ar putea stabili originea” în care s-ar regăsi discursul repetat; 5) *Criteriul interpretării*, „subsumat tuturor celor enumerate anterior, este cel care *variază în timp și spațiu o dată cu competența culturală a celui care citește*”; 6) *Criteriul constitutiv-configurațional*, care „pune în evidență operațiile de la baza reproducerii *discursului repetat* și mirajul formelor pe care acesta le poate îmbrăca”⁹⁵.

Test de autoevaluare

1. Numiți câteva trăsături ale conceptului descris mai sus și menționați exemple pentru fiecare tipologie prezentată ;
3. Numiți câțiva specialiști care s-au ocupat de studiul discursului repetat.

⁹⁵ Opțiuni în privința clasificărilor ce iau în considerație competențe literare (arhi/ meta/ paratextuală) sînt semnalate și în lucrări mai recente, la alți autori; pentru interpretarea titlului ca paratext, vezi Maria Cvasnîi Cătănescu, *Paratextul publicistic*, în *Retorică publicistică. De la paratext la text*, Editura Universității București, 2006 și opiniile exprimate în legătură cu această chestiune de Stelian Dumistrăcel, *Limbaajul*, p. 123-125.

Bibliografie selectivă

- Andriescu, Alexandru, *Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, vol. VII, nr. 1. Iași, 1956, p. 63-75.
- Avădanei, Constanța, *Construcții idiomatice în limbile română și engleză*. Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2000.
- Avram, Mioara, *Cultivarea limbii și frazeologia*, în „Limba Română”, anul XXX, nr. 5, 1981, p. 561-564.
- Boroianu, Ioana, *Conceptul de unitate frazeologică; tipuri de unități frazeologice*, în „Limbă și Literatură”, (I), nr. 1, 25-34, , (II) nr.2, 1974, p. 242-247.
- Bulgăr, Gheorghe, *Despre structura lingvistică și stilistică a locuțiunilor românești*, în „Studii de stilistică și limbă literară”, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 243-250.
- Colțun, Gheorghe, *Frazeologia limbii române*. Chișinău, Arc, 2000.
- Coșeriu, Eugeniu, *Prelegeri și conferințe*(1992-1993). Supliment la Anuarul de Lingvistică și istorie literară al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” Iași, XXXIII, 1992-1993, seria A, Lingvistică, 1994.
- Dimitrescu, Florica, *Locuțiuni verbale în limba română*. București, Editura Academiei, 1958.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- Groza, Liviu, *Câteva paralele frazeologice*, în „Limbă și Literatură”, nr. 3, 1987, p. 321-282.
- Idem, *Dinamica unităților frazeologice în limba română contemporană*. Teză de doctorat. Universitatea București, 1998.
- Iordan, Iorgu, *Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, Cap. „Frazeologie”. București, 1943 (1948), p. 253-266.
- Idem, *Stilistica limbii române*. Ediție definitivă, Cap. ”Izolări”. București, Editura Științifică, 1975, 265-304.
- Munteanu, Ștefan, *Paralelisme frazeologice*, în „Limba română”, nr. 5, 1963, p. 514-526.
- Vianu, Tudor, *Studii de stilistică*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1957.
- Zub, Alexandru, *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*. Culegere de studii. Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1996.
- Tabarcea, Cezar, *Poetica proverbului*. București, Minerva, 1982.